

חייב נשים בתפילת מוסף בר"ה ויוהכ"פ ובתפילת נעילה

דעת הצ"ח (ברכות כו, א) שנשים פטורות מתפילת מוסף מכיון שהיא מצוות עשה שהזמן גרמא. וטעמו, מאחר ומעיקר הדין כל התפילות נחשבות מצות עשה שהזמן גרמא, ואם כן לכאורה נשים היו צריכות להיות פטורות מכל התפילות, אלא שאמרו (ברכות כ, ב) ד"רחמי נינהו", ומבאר רש"י (ד"ה חייבין בתפילה) "דתפילה רחמי הוא ומדרבנן היא ותקנוה אף לנשים ולחנוך קטנים", ולכן נשים חייבות. אולם מכיון שבתפילת מוסף כתב רבנו יונה (פ"ד דברכות דף יח ע"א בדפי הרי"ף) שלא שייך בזה "משום רחמים" כי כל תפילת המוסף אינה אלא שבח, חוזר למקומו הדין שהתפילה היא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות מתפילת מוסף.

גם דעת הגרע"א (שו"ת סימן ט) ובהגהותיו לשו"ע או"ח (סימן ק"ו) שנשים פטורות מתפילת מוסף, אך מטעם אחר. תפילת מוסף היא כנגד קרבנות ציבור, ואם כן מאחר ונשים אינם שוקלות מחצית השקל לצורך קרבנות ציבור כמבואר במסכת שקלים (פרק א משנה ג) הרי שאין להם חלק בקרבנות ציבור, ולפיכך גם אין להם שייכות עם תפילת מוסף שהיא כנגד קרבנות ציבור.

ולכאורה הנפק"מ בין שני טעמים אלו היא חידושו של שו"ת התעוררות תשובה (סימן ש"צ) שכתב: "נראה, דאע"ג דנשים פטורות מתפילות מוספין שבכל השנה וכו', מ"מ חייבין בתפילת מוספין דראש השנה, דהרי נשים חייבין בתפילה כדתנן במסכת ברכות (כ' ע"ב), ואמרו שם בגמ' מהו דתימא הואיל וכתב בה ערב ובקר וצהרים כמ"ע שהזמן גרמא דמי, קמ"ל דכיון דרחמי נינהו חייבין בתפילה. ולפי זה, מוספין דאינן אלא שבח וסיפור דברים בעלמא, כדאיתא ברש"י בע"ז (ד' ע"ב) ד"ה מוספי וכו', נשים פטורות. אבל תפילת מוספין דראש השנה דרחמי נינהו, פשיטא דחייבין".

ולכאורה חידוש זה של שו"ת התעוררות תשובה, שנשים חייבות בתפילת מוסף בר"ה, מובן לפי טעמו של הצ"ח שפטר נשים מתפילת מוסף בכל השנה מאחר ואין התפילה "בקשת רחמים", וכאן שייך לומר ששונה הדין בראש השנה שבו גם תפילת מוסף היא בקשת רחמים בהזכרת מלכויות זכרונות ושופרות. אולם לפי טעמו של הגרע"א שפטר נשים מתפילת מוסף הוא, בגלל שאינן שייכות בקרבנות ציבור, אם כן הרי אותו פטור שייך גם בראש השנה, ולפי זה פטורות גם מתפילת מוסף בראש השנה.

[רמז לחיוב נשים בתפילת מוסף בר"ה יש למצוא בדברי הגמרא (ברכות כט, א) "הני תשע דראש השנה כנגד מי, א"ר יצחק דמן קרטיגנין, כנגד תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפילתה, דאמר מר, בראש השנה נפקדה שרה, רחל וחנה". ומבואר שתשע הברכות שבמוסף דר"ה הם כנגד תפילת חנה. ומעתה, מכיון שתשע הברכות שבתפילת מוסף בר"ה הם כנגד אשה – חנה, יש לרמז בכך שאף נשים חייבות בתפילה זו].

והנה כתבו התוס' (ברכות כו, א ד"ה איבעיא להו) וז"ל: "לא בעי אם טעה ולא התפלל תפילת מוסף דהא ודאי אינו מתפלל בערבית, דהאיך יקרא את הקרבנות וכבר עבר זמן מוסף, וגם לא תיקנו שבע ברכות של מוסף אלא משום "ונשלמה פרים שפתינו", ובזה ודאי עבר זמנו בטל קרבנו. אבל שאר תפילות דרחמי נינהו, ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו, ואין כאן עבר זמנו בתפילה אחרת". ולמדנו מדברי התוספות, שדווקא בתפילות שחרית, מנחה וערבית, יש דין תשלומין שאם לא התפלל תפילה אחת מתפלל בתפילה הסמוכה לה פעמיים – מאחר והם בקשת "רחמים", ואין זה נחשב שעבר זמן התפילה מכיון שהלואי ויתפלל האדם כל היום כולו. אולם בתפילת מוסף, שאין בה בקשת רחמים אלא היא כנגד הקרבנות, כשם שבקרבנות "עבר זמנו בטל קרבנו", כך גם תפילת מוסף, אם לא התפלל אינו יכול להשלימה.

ומעתה לפי דברי שו"ת התעוררות תשובה יוצא, שבמוסף של ראש השנה שהוא ענין של בקשת רחמים [ולכן נשים חייבות בו, כנ"ל] נוכל לומר שיהיה בו דין תשלומין, ולא נאמר עליו "עבר זמנו בטל קרבנו", אלא יהיה דינו כמו כל שאר התפילות, שבגלל שהם בקשת רחמים, אומרים "ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו", ושייך להשלימם בתפילה הסמוכה. [וצ"ע מהי התפילה הסמוכה לתפילת מוסף ביו"כ, שכן תפילת מוסף חיובה כל היום, ואם כן ההשלמה היא לכאורה בתפילת מעריב, או שאולי ההשלמה היא בתפילת נעילה הסמוכה לה, וצ"ע].

עוד נמצא לפי דברי ההתעוררות תשובה שתפילת מוסף בראש השנה היא "רחמי", דהנה באגרות משה (או"ח חלק ב סימן י"ט) הביא בשם ספר זכר יצחק, שלתפילת מוסף לא מצרפים למנין עשרה מחללי שבת [וטעמו משום שתפילת מוסף היא כנגד קרבנות ציבור, ולא נוטלים ממחללי שבת כסף עבור קרבנות ציבור, כיון שלא רוצים שיהיה להם חלק בזה] – בתפילת מוסף של ראש השנה נוכל לצרף למנין גם מי שאיננו מצטרף לתפילת מוסף בדרך כלל, שכן מאחר ובראש השנה אין תפילת מוסף רק כנגד הקרבנות ציבור אלא יש בה גם "רחמי", לענין זה שפיר נוכל לצרפם. בדיוק כמו שסבר ההתעוררות תשובה שנשים חייבות בתפילת מוסף בר"ה, הגם שאין להן חלק בקרבנות הציבור מכיון שהתפילה היא "רחמי"

ובזה שפיר הם שייכות.

[עוד יש לדון לפי דברי ההתעוררות תשובה, האם גם בתפילת מוסף ביום הכיפורים שייך לומר שנשים חייבות "רחמי נינהו". ואולי י"ל שבסדר תפילת מוסף ביום הכיפורים אומרים בחזרת הש"ץ את סדר עבודת הכהן הגדול בבית המקדש, שעליו נאמר (ויקרא טז, ו) "וכפר בעדו ובעד ביתו", ואמרו חז"ל (יומא ב, א) "ביתו זו אשתו", ושוב נוכל לומר שיש לאשה חלק גם בתפילה זו, שבאה לכפר גם עליה. ומה שלכאורה ביום הכיפורים יש בתפילת מוסף שבע ברכות, ואינם כנגד חנה, וליכא הרמז לחיוב הנשים בתפילה שמצאנו בתפילת מוסף ראש השנה, שהיא כנגד ההזכרות שבתפילת חנה. יש לומר, מאחר ובתפילת מוסף ביום הכיפורים של יובל יש תשע ברכות כמו בתפילת מוסף בר"ה כדברי המשנה (ר"ה כו, ב) "שווה היובל לר"ה לתקיעה ולברכות", ופרש"י: "ולברכות, דבעי למימר תשע ברכות ביום הכיפורים של יובל", שוב נוכל לומר שגם בתפילת מוסף של יום כיפורים מצאנו ענין של תשע ברכות שהוא כנגד תשע ברכות שהתפללה חנה].

ובענין חיוב הנשים בתפילת נעילה, שנהגו נשים רבות לבוא לבית הכנסת רק לתפילת נעילה, ואינם מתפללות את שאר התפילות. יש להעיר, שלכאורה אין מקום לנהוג באופן זה שמתפללים רק את תפילת נעילה ללא שהתפללו את התפילות שקדמו לה. וכפי שמובא בספר נפש הרב (עמ' ר) בשם הגרי"ד סולובייצ'יק: "נראה להגדיר בענין תפילת נעילה וכו' דיסוד ענין תפילת נעילה היינו 'ריבוי תפילה'. והמקור לזה מהפסוק (ישעיה א, טו) 'גם כי תרבו תפילה אינני שומע'. דכל המרבה בתפילתו, יש יותר סיכויים שיענה לחיוב. ובתענית שהוא יום צרה, בעינין ריבוי תפילה. והיה נראה לומר, שאם היה ישן כל יום הכיפורים, ולא התפלל לא שחרית, ולא מוסף ולא מנחה, ובא לבית הכנסת בסוף היום, בשעה שמתפללים נעילה, **שאיין לו להתפלל נעילה עמהם**, דגדר ענין נעילה היינו ריבוי תפילה, ובלא התפלל כל שאר תפילות היום, אין מקום כלל להתפלל תפילת נעילה". ולפי דברים אלו יוצא לכאורה שמנהג הנשים להתפלל תפילת נעילה מבלי שהתפללו את יתר התפילות אינו מנהג ראוי.

אולם לפי המבואר לעיל שגם תפילת מוסף ביום הכיפורים היא בבחינת "רחמי נינהו" ולכן נשים חייבות בה, אפילו שאינם חייבות בתפילת מוסף כל השנה, נראה לחדש שדברי הגרי"ד שתפילת נעילה היא הוספה על תפילת כל היום בגדר של "רחמי נינהו", אינם שייכים לחיוב הנשים. כי בחינת "ריבוי תפילה" שייכת רק למי שמחוייב בתפילה. ולכן דווקא אנשים המחוייבים להתפלל את כל התפילות, יש להם דין להוסיף תפילה שהיא ריבוי בתפילה על מה שכבר התפלל, וממילא מי שלא התפלל את כל תפילות היום ביוהכ"פ, אין לו להתפלל נעילה. אולם נשים שחיובן בתפילה הוא רק משום שהתפילה היא בגדר של "רחמי נינהו", ולא מצד עצם החיוב להתפלל, גם מי שלא התפללה יכולה להתפלל נעילה בלבד, משום שתפילת נעילה היא ככל התפילות שמחוייבת בהן משום "רחמי".